

• ANDREJ RAPE:

Vrnitev.

I.

a skrinji, z rožami poslikani, je sedela mati. Na klopco poleg nje je sedel sin in ji položil v materino naročje vročo glavo. Njeni tresoči se, mehki prsti so posegli med bujne kodre njegove: „Pri meni si, pri materi, sin moj.“

„Glej, mati,“ je dejal, „ko bi bila tvoja roka tako-le počivala na moji glavi, ko sem taval daleč od rojstne hiše, bi nikoli ne bil spoznal njene dobrote, njene svetosti tako, kot jo spoznam sedaj, ko sem jo zapuščen s solzami iskal, z rano v srcu pogrešal. Mati, ljubim te! Oh, da bi te mogel ljubiti tako, kot ljubiš ti mene!

„Vrnil sem se, ker me je klicala. tvoja duša, mati! Klicala me je moja rojstna gruda, zato sem se vrnil.

„Ne bi bila mogla sama uživati velikega veselja osvobojenja, pa si me poklicala. Iz megel bridkosti sem čul tvoj klic, iz svetlega pričakovanja bodočnosti; čul sem ga, prihajajočega iz globin tiste tvoje materske duše, ki bi bila zaklenila srečo osvobojenja v najtišjo svojo globočino svojega srca, srečo še vso rosno in nedotaknjeno, ker bi se je ne bila hotela dotakniti sama, samo da jo oddaš vsa nesebična sinu, ko se vrne!

„Z rumenega polja sem slišal tvoj klic, ti rojstna moja gruda; iz šumelih gozdov tvojih; slišal sem ga v sladki glasbi kraške burje in v bučanju našega morja sem ga slišal.

„Ali je že pelo polje kdaj to pesem, ali so jo šumeli gozdovi, ali jo je žvižgala burja, ali jo je že bučalo morje? — O, vi vsi, ki ste z menoj vred zapustili rojstno grudo, vi slišite to pesem!

„Glej, mati, glej, domovina! Z doma sem moral, da vidim to lepo tvojo dušo; mati moja, moral sem z doma, da sem čul te sladke glase, da me je tem krepkeje objela domovina, me tem krepkeje pritisnila na gorke prsi svoje. In sedaj sem vajin, tisočkrat bolj vajin: mati — domovina!“

II.

Spodaj še čujem skrbne materine korake, ki se pripravljajo na praznike. Moja duša je ob njej, kakor čutim, da je njena tu-le v sobi, kjer sem položil utrujen glavo na mehko blazino, ki mi jo je zrahljala njena roka. Čutim jo tu v sobi; tiha sedi ob moji postelji, njeno oko počiva na meni, njenem še preostalem otroku, v uho mi šepeče njen glas: „Pri meni si, pri materi, moj sin!“

Velik praznik je v moji duši, velik je v njeni duši, zakaj obe se pripravljata k svatbi osvobojenja.

Glej, kako sem storil prav, da sem se vrnil! Mati je že stara, nadložna je, podpore potrebuje, in po veselju jo žeja. Sedaj bo imela dvojno radost. Ne bo hranila radosti za sina nedotaknjene, zakaj poleg nje je poslej moč prostor — in uživala jo bova oba.

Pridi, odrešenje, pridi kmalu, zakaj ne dam se ukaniti za srečo, ki jo bo imela ob tvojem prihodu ljuba moja mati! ...

*

Tako lahko mu je bilo ob srcu. Dremavica se je pojavila. Mehko ga je bila objela sredi domačije. Božala ga je, širila se vsepovsod, po vsem izmučenem telesu. Mineval je trud, gineval svet; pobožala je dremavica mehko njegove trepalnice; zaprle so se: zaspal je.

*

Tedaj pa je bil zopet z doma. V sosedni vasi je bil. Možje so se bili zbrali, kar jih je še ostalo doma, da se posvetujejo, da potožijo krivice in trpljenja drug drugemu, zakaj lažje jih je prenašati, če jih delimo.

Med njimi je sedel, gledal jim je v obraz. To prej krepko, zavedno, zdravo ljudstvo! Kaj so naredili iz njega! Upognjena so telesa; izsesane so pač v njem moči; sklonjene so glave; izmučen je obraz.

„O, jaz vas okrepim!“ jim je zaklical.

Ali na njegove besede so odkimali z glavami: saj nam ne moreš pomoči. Pogledal je v njihove oči: „O, tu je še življenje! Tu vidim svoje prejšnje ljudi. V njih očeh se skriva tisto, česar nihče ne ubije, sovražnik najmanj. Skrito je v dušah, skrbno zaprto, da se izrabi takrat, ko pride čas. Tista velika, prtajena sila ljubezni do domače grude je, tisto veliko sovrašтво je do onega, ki hoče odtrgati kos zemlje, kos srca od nji-

hovega telesa. O, močni sta sili: ljubezen in sovraštvo! Ne vidiš ju, le malokomu ju je dano gledati v tisti njiju prasili kot sta v resnici. Kakor skozi velika, svetla okna, ki jih je za praznike izmila gospodinja, da posije v stan tem lažje veliko solnce, ko bo praznik, kakor skozi taka okna svetloba, plane tuintam iz oči duša, in vidiš jo vso močno, neporaženo, tako silno, da bi prestavljala gore, da bi razmaknila brez vseh težav zastor, ki je to rodno zemljo pokrnil z njim sovražnik in jo zavil v temo; razmaknila bi ta zastor in bo ga razmaknila, ko pride njen dan, da bo planilo brezmejno solnca v ta grob sedanjega robstva, da bo veliko jugoslovansko solnce obžarilo v vsem svojem sijaju veselo svobodo, sladko bratsko ujedinjenje!

O, živi ta sila, živi ne le v teh, ki je v njih krogu sedaj on, živi v vseh srcih velike domovine: v detetu, ki jo pije z mlekom v zibelki, kakor v dečku, mladeniču, možu in starcu, v deklici je, v dekletu in ženi. Živi ta sila vsepovsod, gora in dolina poje njeno pesem, in ne ubije je nihče, sovražnik najmanj; in živela bo po tisočletjih, zakaj iz krvi pojde v kri, iz roda v rod: sila ljubezni in sovraštva! . . .

„Kaj, možje? . . .“

„Nič! Kmalu bo konec sveta,“ mu odgovori eden. Ali oči mu govore drugače.

„Ne bo konca sveta, ker sam ne veruješ, ker sam prav dobro veš, da ga ne sme in ne more biti, dokler nisi svoboden! Vase pogledjte, možje! Vase pogledjte in v duše svojih žená, svojih otrok; drug drugemu pogledjte v dušo! Ali napoveduje konec sveta to, kar vidite notri?“

„Ne napoveduje ga! Hočemo živeti, ljubiti ali sovražiti!“ — — —

III.

Tedni so minili po njegovi vrnitvi. Še vedno mu je bila ta prijazna sobica njegov edini dom, kjer je živel v razmišljanju in v razgovorih s svojo materjo bogato notranje življenje.

Rekla mu je nekoč: „Bolan si sedaj, toda ozdraviš kmalu. Ta sobica, ki ti je bila — nebogljenemu otroku — prvi dom, ti je sedaj zopet dom. Tu sem te zibala in ti pela pesmi. Burja mi je časih pomagala; kraška burja je pela z menoj sinku pesem uspavanko. Tu je bilo tako prijetno tebi in materi in pokojnemu očetu tudi. Ko sem se utrudila s petjem jaz, te je vzel v naročje oče. Na njegovih kolenih si odjezdil v daljnji svet. Glej, kakor bi bilo nekaj pomenilo! Že takrat si prav posebno rad klepetal: „Očka, v svet!“ Tako te je bil naučil oče. In te je posadil na koleno in spočetka je pel sam, pozneje pa sta pela oba skupaj. Kako sta že pela? Ali še znaš?“

Zasijalo mu je oko v svetlem spominu sreče in je zapel:

Jaz pa konjča lepega imam,
ki ga za ceno nobeno ne dam.
Pojezdim ga v svet —
v široki svet! —
Kadar bogat bom, se vrnem spet.
Konjiču dam v jasli dovolj sena,
očku in mami poljubčka dva;
a vsem vkup lepo povem povest:
dómu povsodi ostal sem zvest!

In še mu je rekla mati: „Kakor takrat otroku, ko ti je bila ta sobica dom, ko sva ti bila dom oče in jaz, bratje in sestre, pa si ga pozneje razširil v vas, deželo, ožjo domovino, glej, tako ti je sedaj zopet dom ta izbica, dom ti je mati. In drugega sedaj ni. Očke ni, bratcev in sestric ni! Pa vidiš, sinko, rojstna gruda in mati ti bosta za sedaj zadoščali in nadomestili izgubljene, saj te ljubiva sedaj za vse druge. Ko se ti povrne zdravje, ko bo svobodna zopet pot po rojstni grudi, takrat zapustiš to izbico vesel in srečen. In kamor pojdeš, kjerkoli boš, povsod bo s teboj najin blagoslov in povsod bodo praznovali vstajenje.“

„O, mati! Ti sama mi vračaš zdravje s svojim pripovedovanjem!“

Vsa njena govorica in vse njeno veliko zaupanje sta tako sladko vplivali na njegovo dušo. Pretrgal se je teman zastor, ki preko njega prej ves izmučen sam ni mogel videti. Pokojno mu je bilo v srcu po materinih besedah, kakor je pokojno v razdivjani prirodi po nevihti, ko pogleda izza oblakov dobrotno solnce.

V tej sobici mu prihaja sedaj vse na misel, kar je kdaj doživel v njej, kar je slišal.

Rad se spominja maternih pravljic. Prav posebno se rad spominja še pravljice o hudem zmaju. Tako-le jo je pravila mati:

Na jugu je živel — kdaj, ne vem, morda živi še sedaj — hud zmaj. Do naše zemlje ni imel pravice, pa je vendar često požrl tudi kakega našega človeka, če je prišel preblizu. Nekoč pa je pod pretvezo največje dobrohotnosti prišel tudi v naše kraje. Mnogo so ljudje trpeli pred njim. — —

Zgodilo se je pa, da je hodil tisti čas po zemlji svet mož. Eni so rekli, da je apostol, drugi, da je še več. Vsi pa so vedeli, da je hotel, želel in učil samo dobroto in pravico. Ljubezen, bratstvo — je oznanjal, kamor je prišel. Radi so mu odpirali domove povsod, kjerkoli se je oglasil. Pri bogatih kakor pri ubožnih je bil toplo pozdravljen.

Tudi v naše kraje je prišel mož na svojih romanjih. Naši ljudje so bili za njegov nauk posebno dovzetni. Vedeli so, da je v ljubezni in bratstvu vsa zemeljska sreča. A oni niso bili srečni, odkar je prišel med

nje oni zmaj! Z veseljem so sprejemali nauke svetega moža in ga celo naprosili, naj svojo sveto besedo razloži tudi njihovemu sovražniku zmaju.

Sveti mož je rad ustregel tej želji in je šel k zmaju, da mu razloži božji nauk.

„Ne grabi tuje lastnine!“ mu je govoril, „zakaj pisano je, da bo težak odgovor krivičniku. Vsak bodi zadovoljen s tem, kar ima, ker sicer še tega ni vreden! Ljudje na zemlji živijo skupno po narodnostih. Vsak narod ima pravico do življenja; vsak narod si odločaj usodo sam!“ Še to mu je rekel: „Gorje mu, kdor tepta božje in človeške pravice, zakaj zadene ga kazen, ki bo hujša kot je dobrot, ki si jo krivično prisvaja sam!“

In glej, zgodil se je čudež. Zmaj je popolnoma odobral te nauke in bil je z njimi zadovoljen. Sveti mož je odšel, a zmaj je pozabil na njegove nauke . . .

„Ali ni ta nekoč — sedaj? Ali ne živim jaz z materjo v teh časih?“ se je vpraševal sam v svoji sobici.

Kako je končala mati?

Morje žalosti in grenkobe je razlil zmaj po svetu. Vse je ječalo, trpelo, tarnalo. Kot noč črn zastor je vrgel zmaj na te kraje, toda kot večna luč je sijal pod tem zastorom nauk svetega moža. V največjem trpljenju je živela neomajna vera v pravico in resnico . . .

„Kaj je bilo to?“ mu je šinilo v glavo.

„Kdaj se uresniči tvoj nauk, sveti mož?“ se je vpraševal.

„Že se čuje žvenket vojske kralja Matjaža! Sin, pričakujva ga kmalu!“ je odgovorila s proroškim glasom mati, ki je bila prišla neslišno k sinu v sobo.

Tajnosten glas, kakor očetov z onostran groba, jima je zašumel na uho:

„Resnično, ne motita se, ker s tako neomajno vero pričakujeta osvobojenja — mati in sin!“

Pomlad na Goriškem.

Jaz ne vem, kako še more
spet poljana zeleneti,
jaz ne vem, kako še ptički
morejo veselo peti:
V naših srcih strah in žalost —
up prenehal je greti. —

Ah, kako nam neveselo
zdaj na svetu je živeti . . .
Jaz ne vem, kako še more
spet poljana zeleneti,
jaz ne vem, kako še ptički
morejo veselo peti!

Albert Š.